
ԼԵԶԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԵՊՀ հայոց լեզվի պատմության
ամբիոնի դոցենտ, բանասիրական
գիտությունների թեկնածու
susannagrigoryan@ysu.am

ՀՏԴ 811.19

ԳՈՒՅՆԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ ՀԱՍՈՍԱՆՆԱԿԻ ԶԱՓԱՏՈՑՈՒՄ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. բառային կրկնություններ, խոսքի արտահայտչականություն, հարակրկնություն, իմաստային, հակադրություն, կրկնություն, լեզվական արվեստ, բանաստեղծական տող:

Ключевые слова и выражения: словесные повторения, выразительность речи, анафора, семантический, контраст, повтор, языковое искусство, стихотворный строк.

Key words and expressions: word repetitions, expressiveness of speech, anaphora, semantic, contrast, repetition, linguistic art, poetical line.

«Պոեզիան իմ ամբողջ կյանքն է... Բանաստեղծություններ գրում ես, որովհետև չես կարող չգրել»¹: 20-րդ դարի երկրորդ կեսի հայ բանաստեղծության ամենապայծառ անհատականություններից է Հ. Սահյանը, ով հարստացրեց հայ գրականությունը հայրենի բնության գույներով ու պատկերներով, ստեղծեց քարափների ու ջրվեժների, երկնքի ու ծիածանի մի գունեղ ու հետաքրքիր աշխարհ: Գրողի ինքնատիպությունն ամենից առաջ պայմանավորված է նրա պատկերավոր մտածողությամբ: «Այս իմաստով լեզվի մեջ որոշակի, կարևոր նշանակություն են ձեռք բերում այն միջոցները, որոնց օգնությամբ հնարավոր է ավելի գունեղ, պարզ ներկայացնել պատկերվող կյանքի երևույթները»²:

Իրենց ոճական արժեքով Հ. Սահյանի չափածոյի պատկերավոր համակարգում առանձնահատուկ դեր ունեն գունանուն մակդիրները, որոնք իրենց բնութագրող դերով հանդերձ՝ գրողի ոճը հատկանշող, նրա լեզվական արվեստը ցուցադրող տարրեր են, և որոնց հմուտ ու նպատակային ընտրությունը բանաստեղծին օգնում է հասնելու անդրապատկերվող նյութի գեղարվեստական ճշմարտացի արտացոլման:

¹ Հ. Սահյան, Պոեզիան կօգնի մարդուն, Եր., 1984, էջ 154:

² Վ. Պարտիգունի, Վ. Տերյան, Եր., 2003, էջ 333:

Մահյանի նման բանաստեղծների համար գույնը սոսկ առարկայի արտաքին բնորոշ հատկանիշ չէ. այն մտածողություն է, աշխարհընկալում: Հաճախ պարզ տեսողությամբ ընկալվող առարկայական աշխարհը գրողը տեսնում է նաև իր ներքին տեսողությամբ՝ իր երևակայությամբ, և վերջինիս մեծագույն ուժով ձայն, շեշտ, լույս, գույն միանում են և բանաստեղծական ոլորտն սանդուղքներով բարձրանում ու ձուլվում տիեզերքի գույներին ու ձայներին: Հ. Մահյանի բնաշխարհի պատկերները միշտ ունեն մի թախծոտ մշուշ, ամպի ու տխրության թափանցիկ մի քող, որ նստած է նրա քարափների, ձորերի ու անտառների վրա: Եվ այդ թախիծն արտահայտվում է հատկապես **դեղինի** միջոցով. «Ծառերից **դեղին** թախիծ է կաթում //... Որսում է թաթով թախիծը **դեղին** և իր որսի հետ խաղում է կատուն» («Ինձ բացակա չդներ», էջ 3):

Հ. Մահյանի բանաստեղծական շարքերում հայրենի բնաշխարհի, հայ ժողովրդի ճակատագրի և մարդու հոգեվիճակի հետ կապված՝ հաճախ են թափանցում սև ու գորշ գույներ. «Մի լուսավոր ճակատ, ճակատագիր մի **սև**, մի նաիրյան մորմոք, մի նաիրյան թախիծ» (Նույն գրքում, էջ 75): «Չարացած ընդերքն այս մոլորակի կցնցվեր ցավից մի **սև** երկունքի» (Նույն գրքում, էջ 25):

Իսկ բանաստեղծի սիրած լուսառատ **սպիտակը** մի հին գերդաստանի կարոտի խորհրդանիշն է դառնում. «...Այն գերդաստանի, որ արտ ու կալից տուն էր բերելու ջրաղացների հրճվանքն **սպիտակ** և թոնիրների բոցը բուրավետ» (նույն գրքում, էջ 48):

Բանաստեղծի գեղարվեստական պատկերներում հանդիպող **մանուշակագույնը** հայրենի եզերքի սիրո, կարոտի զգացման նրբերանգ է արտահայտում. «Մթնշաղն իջավ դաշտերի վրա **մանուշակագույն** ստվերների հետ» (2, 468)*:

Կանաչը կյանքի հավերժության, հայրենի բնաշխարհի ու հողի խորհրդանիշն է, մանկության անմոռանալի հուշը, հայրենիքի կարոտը, բնության զարթոնքի կենսատու ուժը. «Իմ **կանաչ** կուռս, իմ ծաղկած նուռս- իմ քնքուշ քույրս, դու ե՞րբ ես գալու» (1, 256): «Ամեն մի շողը եղեգան փող է և **կանաչ** բոց է արտաշնչում» (2, 120): « Ես երգիչ հրի, սրի, շահ չունեմ քո սիրուց գատ //, Քեզ նման **կանաչ** կյանքով, քեզ համար ելած մարտի» (1, 98):

Մահյանի լեզվին բնորոշ է միևնույն գունանուն մակդրի՝ տարբեր մակադրյալներ ստանալը և միևնույն գունային հատկանշի վերագրումը տարբեր առարկաների. «**Ճերմակ** մեղմությունն է փռում ձորերն ի վար// Եվ

* Փակագծում նշվում է Հ. Մահյանի 1975 -1976 թթ. հրատարակված բանաստեղծությունների ժողովածուների հատորը և էջը:

մաքրության **Ճերմակ** հրապույր //, **Ճերմակ** խոնարհության, **Ճերմակ** լուծության մեջ// Ես լսում եմ նրա փափուկ շրշյունները» (1,122):

Բանաստեղծը գունային գեղեցիկ մակդիրներ է ստեղծում նաև կրկնավորների, անվանական հարադրությունների միջոցով, որոնք ավելի շատ հատուկ են ժողովրդական լեզվամտածողությանը. «Պահում էր կանաչ մի աստվածություն, մի **կանաչ-կանաչ** հրաշք էր պահում» (2, 237): «Քեզ լոկ մի կապույտ թաշկինակ էր պետք իմ **կապույտ-կապույտ** արտասուքները սրբելու համար»(2, 262): «Քո **կանաչ-կարմիր** հեղեղից, քո **կանաչ-կարմիր** օրերից// Մի մամռած տարի է մնում» (2, 343):

Պատկերավորության տեսակետից առավել ուժեղ երանգավորում ունեն հարաբերական ածականներով արտահայտված գունային ինքնատիպ մակդիրները՝ **արծաթյա, զմրուխտե, զմրուխտեղեն, սաթե, փիրուզյա, ոսկյա**. «Կանչում ես ինձ հեռվից հեռու արարատյան քո լագուրով//, Քո **զմրուխտե** Ձանգեզուրով...»(1, 93): «Իմ սիրտը լցվեց ջրով, որի մեջ **մուրի, արծաթի** ձկներ են լողում»(2,467):

Հաճախ նույն առարկան, երևույթը բնորոշող բազմակի մակդիրները աստիճանական խտացումով բացահայտում են հույզը, ապրումը՝ կախված նրանից, թե տվյալ առարկայի որ կողմն է դիտվում էական: Օրինակ՝ **քամի** բառը բնութագրող տարբեր գունանուններով Սահյանը մի քանի տողում հուզականորեն արտահայտում է կյանքի ընթացքի անցողիկության նկատմամբ իր վերաբերմունքը. «Զրնգում էր **կանաչ** քամին դաշտում լայնատարած//, Իմ մանկության **կանաչ** երգը բերանացի արած//: Որոտում էր կարմիր քամին **կարմիր** կրակ դառած//, Պատանության **կարմիր** երգը բերանացի արած//: Խշխշում էր **խարտյաշ** քամին կիրճերի մեջ անանգ//, Իմ այրության **խարտյաշ** երգը բերանացի արած//: Հառաչում է **Ճերմակ** քամին՝ աչքն անհայտին հառած//, Իմ ծերության **Ճերմակ** երգը բերանացի արած» (2, 34):

Սահյանի բանաստեղծական խոսքին առավել բնորոշ է գունանուն մակդիրը գոյական որոշիչներով արտահայտելու հակումը: Հարկ է նկատել, որ ամեն գոյական խոսքային միջավայրում չի կարող մակդիր դառնալ, և այստեղ է, որ դրսևորվում է Սահյանի տաղանդը գունանունների փոխարինող բառերի ընտրության մեջ, այն բառերի, որոնք ինչ-որ կապակցություններում կորցնելով իրենց գոյականական բովանդակությունը՝ ստանում են իրենց իսկական իմաստին բնորոշ հատկանշի գաղափարներ, որոնցով դրանց հուզական երանգը շատ հաճախ ավելի նշանակալից ու բովանդակալից է դառնում, քան ուղիղ իմաստը. «Այնտեղ՝ իմ հեռու Գյազբեյի լանջին, **շուշան** ամպերի քնքուշ թևի տակ//, Ունկնդիր զվարթ ջրերի կանչին, մուշ-մուշ կարածի գառնուկ մի սպիտակ» (1, 17):

Դեղին գունանունը բանաստեղծը հաճախ փոխարինում է ոսկի բառով, **կանաչը**՝ զմրուխտ, **կապույտը**՝ գոհար, **կարմիրը**՝ նուռ, սուտակ, վարդ, **սպիտակը**՝ արծաթ, շուշան գոյականներով. «Ես դժվար եմ հիմա հավատում, որ այսքան մոտ են աստղերն այս **սուտակ**» (1, 124): «Ժայռը նստել է ժայռի ուսին, ժայռը նստել է ժայռի վրա//, Եվ ժայռի վրա նորած լուսինն **արծաթ** եղջյուրն էր քսում իրա» (1, 56):

Սահյանի չափածոյի հուզական ներգործությունն ապահովող արտահայտչամիջոց է կրկնությունը, որը «ոչ միայն Սահյանի բանաստեղծություն կառուցելու ձևն է, այլև գեղարվեստական մտածողության եղանակը: Նրա պոեզիայում կան իրար նմանվող, բայց ոչ երբեք կրկնվող պատկերներ, որովհետև ամեն անգամ նա մի նոր մանրամասնով, մի նոր ենթատեքստով կամ եզրակացությամբ նոր, թարմ գեղարվեստական պատկեր է ստեղծում»³: Տողերի սկզբում կրկնվող գունանունների միջոցով բանաստեղծն իր խոսքի իմաստային կենտրոնում է պահում հարակրկնության միավորը: «Պահեր, գրկի մեջ պահեր// **Կարմիր** աստղերը ձկան//, **Կարմիր** աստղերս տաներ // Ջաղացպանի աղջկան» (2, 129):

Անիրական, հեքիաթային զգացումների արտահայտման միջոց է **վարդագույնի** կրկնությունը. «Դեզը բռնկվեց բոցով **վարդագույն** //, **Վարդագույն** ցիցը վառվեց դեզի մեջ//, **Վարդագույն** դարձան սոճիները պերճ//, **Վարդագույն** ձիեր կանգնեցին դռան//, **Վարդագույն** հավքեր երկնքով թռան» (2, 427):

Իսկ **կարմիրի**՝ որպես գույն-խորհրդանիշի իմաստային աճը կրկնության միջոցով ավելի հուզիչ ու տեսանելի է դարձնում ստեղծված պատկերը. «Կակաչի **կարմիր** թևին մի **կարմիր** զատիկ է նստել» (1, 181): «Մի **կարմիր** զատիկ իջավ բախտավոր սարվորի սարին//, Մի **կարմիր** խնձոր ընկավ պատանի սայլվորի սայլին//, Երեսդ **կարմիր** կտրեց, երբ աչքս առավ քո ծամին//... Իր **կարմիր** թևն է փռել՝ կտուցին **կարմիր** մի սալոր//, Իմ սիրտը **կարմիր** թռչուն ձեր **կարմիր** սալորի ծառին» («Ինձ բացակա չղնեք», 60):

Վերջույթային կրկնությունները հիմնավորում են ստեղծված պատկերի հուզականությունն ու ամբողջականությունը՝ նպաստելով նաև հանգավորմանը և բանաստեղծի միջև անցումների ապահովմանը: Երբեմն հարակրկնությունը և վերջույթը միասին են գործածվում՝ ապահովելով տրամադրության աստիճանական զարգացումը. «**Սև** մարախի **սև** ամպն է

³ Ա. Հովակիմյան, Համո Սահյան. Պոետիկայի հարցեր, Եր., 2008, էջ 169:

մեր գլխի վերև//, **Մե** ամպրոպի տարերք է **սև** //, **Մե** կայծակ է ու **սև** կարկուտ» («Ինձ բացակա չդնեք», 105):

Հետաքրքիր է նաև գունանվան կրկնության հաջորդափոխական եղանակը, որի միջոցով բանաստեղծական խոսքը կառուցվում է երկու գուգահեռ շարքով. «Ծառս է լինում ծովը կեսգիշերին//, **Ճերմակ** նծույզները վրնջում են//: Վրնջում է ծովը կեսգիշերին //, **Ճերմակ** առյուծները մոնջում են//: Մոնջում է ծովը կեսգիշերին//, **Ճերմակ** անգղները կոնջում են//: Կոնջում է ծովը կեսգիշերին//, **Ճերմակ** ցուլերն ահից բառաչում են» (1, 120):

Գույնը Սահյանի բանաստեղծություններում դառնում է նաև հակադրությունների արտահայտման գեղարվեստական միջոց: Մեր գրականության մեջ դարավոր ավանդներ ունեցող այս միջոցը Հ. Սահյանի չափածոյում պայմանավորված է և՛ ժամանակաշրջանի բազմաթիվ ու բազմաբնույթ հակադրությունների գոյությամբ, և՛ ընդհանրապես մարդու հակասական էության: Գունային հակադրություններով պատկերաստեղծման ընթացքում կառուցվում են բնության առարկաների ու էակների փոխհարաբերությունները՝ գույների ու ձայների տեսողական ու լսողական փոխադրություններով, առարկայական, շոշափելիության չափ տեսանելի պատկերներով, որոնք փոխանցում են բնության տարերանգումները և բնանկարը վերածում գունեղ շարժանկարի. «Ասում են, թե հովը մի օր հարցմունք արավ կակաչին//, Դու ինչու՞ ես այդքան **կարմիր**, այդ ի՞նչ **սև** է քո միջին»(1, 129): «Օրերի մեջ **կարմիր** ու **սև** // Ինչպե՞ս ապրել, ինչպե՞ս ապրել այսուհետև»(2, 429):

Հաճախ **սևի** ու **կանաչի**, **կարմիրի** ու **ճերմակի**, **սևի** ու **կարմիրի** հակադրությանը խառնվում են **դեղին** ու **խարտյաշ**՝ նրբերանգային աստիճանական անցումներով խորհրդանշելով մարդու կյանքը ծնունդից մինչև մահ, գույների շարժումը գուգորդվում է կյանքի տարբեր փուլերին. «Զրնգում էր **կանաչ** քամին դաշտում լայնատարած//, Իմ մանկության **կանաչ** երգը բերանացի արած//: Որոտում էր **կարմիր** քամին **կարմիր** կրակ դառած//, Պատանության **կարմիր** երգը բերանացի արած//: Խշխշում էր **խարտյաշ** քամին կիրճերի մեջ անանց//, Իմ այրության **խարտյաշ** երգը բերանացի արած//: Հառաչում էր **ճերմակ** քամին՝ աչքն անհայտին հառած//, Իմ ծերության **ճերմակ** երգը բերանացի արած» (1, 84):

Հ. Սահյանը գույներով կառուցված հակադրությունների է դիմում նաև մոտալուտ պատերազմի ահագորու տագնապը հնչեցնելիս՝ կառուցելով ինքնատիպ համեմատություն՝ կյանքի ու մահվան, խաղաղ աշխատանքի ու գոյության կռվի համադրությամբ. «Բարակեց ծուխը գլուխի//, հազար ցավ, հույսը մի հատ//. **Մե** լուրեր եկան կռվից// Ու **կանաչ-կարմիր** հավատ» (1, 125):

Իսկ հետո, մոտալուտ մահվան զգացումը սրտում, հակադիր գունանունների միջոցով նա կարծես իր հրաժեշտի խոսքն է ուղղում աշխարհին ու մարդկանց. «*Մե* դագաղ, *Ճերմակ* պատան//, Լուռ մի լաց մեռնելուց հետո» («Ինձ բացակա չլնեք», 85):

Այսպիսով, Հ. Սահյանը ամբողջովին բացեց իր հոգին ընթերցողի առջև՝ նրան մատուցելով մարդկայնորեն անկեղծ, մաքուր ու ազնիվ պոեզիա՝ իր պարզությամբ, զգացումի ու խոհի ներդաշնակությամբ, իր ստեղծած երգի անմիջականությամբ, գունազգացողության ինքնատիպությամբ, ներքին խոհական խորքով, մարդու և բնության ներդաշնակությամբ, իր կենսափիղ պոեզիայի պայծառ, լուսավոր, արևոտ գույներով:

Ս. Գրիգորյան

**Գույնի խորհուրդը Հ. Սահյանի պոեզիայում
Ամփոփում**

Հ. Սահյանի բանաստեղծություններն աչքի են ընկնում իրենց անմիջականությամբ, պարզությամբ և միևնույն ժամանակ հոգեբանական խորությամբ: Բանաստեղծը վարպետորեն է գործածում հայերենի տարբեր լեզվաոճական հնարանքները, հատկապես գունանուններով արտահայտված մակդիրները, կրկնություններն ու հակադրությունները: Սահյանի չափածոյում գործածված մակդիրներն ու հակադրությունները ոչ միայն հոգեվիճակի դրսևորման ցայտուն միջոցներ են, այլև կարևոր գործառնություն են կատարում բանաստեղծական լեզվի ժողովրդայնության, երաժշտականության, ներդաշնակության, բազմազանության ապահովման գործում: Որպես լեզվական արտահայտչական միջոց՝ ուշագրավ են գունանունների կրկնությունները: Կրկնությունների գործածությունը գալիս է դարերի խորքից և կապվում է ժողովրդական բանահյուսության հետ:

С. Григорян

Символика цвета в поэзии А. Сагияна

Резюме

Стихи А. Сагияна отличаются своей непосредственностью, простотой и одновременно психологической глубиной. Поэт мастерски использует разные стилистические средства языка, особенно эпитеты, контрасты и повторы –выраженными цветообозначениями. Наличие эпитетов и контрастов в поэзии Сагияна не только средства выражения внутреннего состояния человека, они так же выполняют важную функцию в популяризации поэтического языка и обеспечении мелодичности, гармоничности и разнообразия поэтического текста. Повторы цветообозначений весьма занимательны в качестве средства выразительности

речи. Использование повторов уходит своими корнями вглубь веков и связано с народным творчеством.

S. Grigoryan

The Symbolism of Color in H. Sahyan's Poetry

Summary

H. Sahyan's poems are striking with their directness, simplicity and at the same time with their psychological depth. The poet uses masterly the various linguostylistic tricks of the Armenian language, especially the epithets expressed by color terms, the repetitions and the contrasts. Not only are the epithets and contrasts used in Sahyan's prose striking ways of manifestations of a person's emotional state, but they also play an important role in the provision of folk character, musicality and diversity of poetical language. As ways of linguistic expressiveness, the repetitions of color terms are of special importance. The use of repetitions is centuries' old and is connected to national folklore.